

Ásatások a váradi várban a XIX. század végén

Hosszú évekig keresték tudós archeológusok a nagyváradi vár egykori királysobrait, köztük a városlapító szent királyét is, és váratlanul, amikor már senki nem számított rá, a XIX. század végén, pontosabban 1895. október 28-án találtak valami érdekeset. A vár déli részén, az élelmezési raktár oldalánál folyó ásatások során a munkások rábukkantak Szent László király szobrára, amelyet Várad huszadik püspöke, Demeter (Demetrius Dionisyii de Futak) állíttatott a szent király dicsőségére a XIV. században. Alább a *Nagyvárad* című napilap 1895-ös évfolyama októberi számainak alapján foglaljuk össze a történeteket.

Rómer Flóris, Nagyvárad tudós régésze 1883-ban kezdett ásatásokat a vár udvarán, s a kutatások, ha nem vezettek is nagy eredményekre, mindenképp fontos adatokkal szolgáltak a tudósoknak. A talált kődarabok ugyanis megerősítették azt a feltételezést, hogy a Szent László-székesegyház a vár belső udvarának közepén állott. Akkor találtak azon a helyen egy kettős ajtajú sírboltot is, ami az akkori idők kiváló régészének, Henszlmann Imrének a véleménye szerint Szent László király sírja lehetett. Rómer Flóris azért kezdett ásatásokat 1883-ban, mert egykori feljegyzések szerint a vár belső udvarában, annak is a közepén 1755. nyarán kútásás közben egy sírra bukkantak, amelyben női csontvázat, koronát és országalmát találtak. A vár akkori parancsnoka, Marquis de Ville lovassági tábornok rögtön Bécsbe küldte az értékes leletet abban reménykedve, hogy I. Mária magyar királynő ékszereit küldi az udvarba. Mint tudjuk, a törökök 1618-ban a régi székesegyházat földig rombolták,

a köveiből bástyákat emeltek, és a vár falait javították ki.

Az 1885-ös októberi lelet építési munkálatok során bukkant fel. Történt ugyanis, hogy az élelmezési raktár mellett pékműhelyt és sütőkemencéket szándékoztak emelni. A munkálatokat Incze Lajos nagyváradi építész vezette. A munkások épp a kijelölt helyen ástak, amikor az egyikük szerszáma egy kemény kődarabban akadt meg. A többieket is odahívta, mire azok is ott kezdtek ásni, majd néhány pernyi óvatos ásás után egyikük hirtelen felkiáltott: „Ez egy korona!” És tényleg, a földből egy kőből faragott korona tűnt elő. A munkát vezető altiszt azonnal jelentést tett az irodában a szolgálatot teljesítő Konja ezredesnek, s az Werner és Hill hadnagy kíséretében az ásatáshoz sietett. Lassan kivált a kiásott földréteg alól egy királyi szobor. Amikor már teljesen körülásták, kiemelték a szobrot, s könnyű volt megállapítani, hogy az a magyarok szent királyát, Szent Lászlót ábrázolja! A szobor közelében találtak még egy feliratos kődarabot és egy kőbe faragott virágdíszet.

A csonka és sok helyen sérült szobrot, ami évszázadokig a föld alatt volt, letakarították, és az ezredes irodájába vitték, ahol egy ablakmélyedésbe állították. Konja ezredes azonnal levelet írt Schlauch Lőrinc bíboros-püspöknek, és értesítette őt a leletről. Ugyanakkor a bíboros-püspökre bízta a szobrot, további intézkedésig. Schlauch Lőrinc tiszte volt értesíteni a leletről a nagyváradi régészegyletet. A régészegylet pedig folytatta a kutatómunkát, hisz minden jel arra mutatott, hogy hamarosan megtalálják Szent Lászlónak a régészek által annyira keresett sírboltját is.

A szobor, amely a földből került elő, kétségtelenül Szent Lászlót ábrázolta. Történeti adatok szerint azon a helyen, ahol ez a szobor előkerült, egykor három szobornak kellett állnia. Az álló alak csonka volt. A lába teljesen le volt törve, meg is találták néhány törött darabját. Az arcvonások kivehetők, bár az orr erősen le volt horzsolva. A fejen korona, ami épen maradt, csak a közepén volt

letörve a kereszt, amelynek helyén mélyedés volt látható. A jobb kéz a szíven, a bal kéz teljesen rongált, ami nem csoda, hiszen nagy mennyiségű föld nyomta évszázadokon át. A szobor hátán egy kőből kifaragott palástot fűz egy csatos öv. A korona, a palást és az azt tartó öv aranyozva, az egész szobor festve volt. A szelíd, méltóságteljes arc pont olyan, mint az, ami az emberek fantáziájában élt a király dicső tettei után, és feltűnően hasonlított a Kispiacon álló, 1893-ban felállított szobor arcvonásaihoz.

A megtalált szobrot és a másik két leletet átadták a régészeti egylet munkatársainak, ők két nap elmúltával már néhány dolgot megállapítottak róla, s közölték is a korabeli sajtóban. „A szobor egy királyi alak, felsőrésze a cipőig, fején koronával, egyik kezével a melléhez szorítva. Válláról redős palást függ, melyet nyakán egyszerű gomb szorít össze, nyitott mellét pánczél takarja, mely alul a szokásos ives alakban végződik. A szobor fejről hátranyomott haj a vállakra hullámszik, az állát kissé hosszabb körszakáll fedi. A bajusza mintha kicsit pederítve volna. A szobor nagysága egy erősen kifejezett férfira utal. Az írást a talált kövön, még akkor is, ha a betűkben hiány fog mutatkozni, egészen nyugodtak lehetünk, Bölönyi vagy dr. Karácsonyi János segítségével, két nap alatt megfejtjük, mihelyt muzeumunkban lesz. A kő színe fehér, kissé rostos, vagy mészkő, vagy homokkő. A harmadik darab egy pajzsnak díszítésül vagy címerül szolgáló töredék. A cifrázat olyan liliumféle, minőket az Anjouk idejéből ittmaradt emlékeken láthatunk.”

Bunyitay Vince tudós kanonok, történetíró érdekes tanulmányt írt az addig rejtőzködő szoborról. E tanulmány szerint Nagy Lajos király százada, a XIV. század során fejlődött ki Szent László király tisztelete. Idézzünk ebből a tanulmányból:

„Magyarország akkor volt a legnagyobb és leghatalmasabb. Nagyságának a tudományok és művészetek külső fényt és belső értéket is kölcsönöztek. Ekkor keletkezett a pécsi egyetem, Diósgyőr, Visegrád és Buda palotái, az esztergomi, egri székesegyházak, a kassai dóm, főpapjaink és főuraink várkastélyai szintén akkor épültek, szobrokkal, festményekkel, s a képzőművészetek szebbnél-szebb alkotásaival. A nemes versenyből, melyet az ország koronás királyával együtt a széper, a nemesért folytatott, Szent László városa sem maradhatott el.”

Bunyitay Vincétől tudjuk, hogy a székesegyházat Báthori András püspök újjáépíttette, és akkor a templom a festészet remek alkotásaival is gazdagodott, bár erről történeti emlékeink hallgatnak. Azonban egy régi ásatásnál előkerült egy freskótöredék, ami erre utal. Báthori utóda, Demeter püspök ismerte az olasz műalkotásokat, és ilyenekkel akarta gazdagítani Szent László városát. Elhatározta, hogy megrendeli és felállíttatja szent királyaink szobraiát. A munkát a kolozsvári Márton és György mesterekre bízta, akiknek családjában a szobrászat művészete apáról fiúra szállt. A szobrok készen is lettek, 1370-ben állították fel őket a váradi vár udvarán, a nyugati kapuval szemközt.

Idézzük a továbbiakban Bunyitay Vince tanulmányát: „Három szobor volt, mind a három álló, koronás, kardos, sarkantyús. A középső arany országalmát tartott kezében, melyből kereszt emelkedett ki. Az ettől balra álló szakáll- és bajusztalan ifjú embert ábrázolt, kezében kormánybottal (liliommal?), a lábainál pajzsal, melyen kettős kereszt állott. A jobb oldali nyakából láncon kard csüngött, jobbában csatabárdot tartott, s lábainál szintén pajzs volt, azon felirattal, hogy e szobrokat 1370-ben, Lajos magyar király idejében, Demeter váradi püspök készítette Kolozsvári Márton és György, Miklós képíró mester fiai által. E szobrok, mint már előállításuk is mutatja, és a szemtanú leírása szerint is, a három magyar szent király szobrai valának. A középső Szent István, ettől balra Szent Imre, jobbra a bárdal Szent László.”

Tovább olvasva a tanulmányt, megtudjuk, hogy III. János váradi püspök Szent László lovas szobrának elkészítését is Kolozsvári Márton és György mesterekre bízta. A megrendelt szobor 1390 szeptemberére, a Szent István alapította, Szent László által Biharról Váradra áthelyezett püspökség fennállásának háromszázadik évfordulójára készen lett. Pontosan nem tudni, de talán szeptember 8-án vagy 11-én, amikor Mária királynő és Zsigmond király Váradon jártak, a vár nyugati kapujánál felállították a szobrot.

„Mivel még rajz sem maradt a szoborról, csak néhány leírásból tudjuk, hogy ércből volt, teljesen bearanyozva, mint Marc Aurel szobra a római Capitoliumon. A ló magas kőszálon állt, s a lovon Szent László király ült, tehát mint Szent György a prágai szobron, azzal

(folytatás a következő oldalon)

Ásatások a váradi várban a XIX. század végén

(folytatás az előző oldalról)

➤ a különbséggel, hogy Szent László félelmes fegyverét, a csatabárdot fenyegetőleg emelte, és így nem a földre tekintett, mint Szent György, hanem felfelé. A ló alatt szintén pajzs függött, melynek felirata a mű keletkezésének idejét, a megrendelő püspök s a művészek nevét hirdette, valamint azt is, hogy a szobor Szent László király tiszteletére készült. Hatása megfelelt János váradi püspök várakozásának. Szemtanú írók elragadtatással szólnak róla, a költők megénekelték” – írja a tanulmányban Bunyitay Vince.

A kis kitérő után kövessük tovább a megtalált szobor történetét. Nos, a megtalálás utáni napon a szobor még a várban volt, Konja ezredes szobájában, egy ablakmélyedésben. Ide látogatott el a két tudós régész, Karácsonyi János és Cséplő Péter szobrot nézni. Azt mindjárt megállapították, hogy a szobor nem azonos a XIV. századi királysobrok egyikével sem, hiszen azok is és a lovas szobor is ércből voltak. Tehát a talált kőszobor későbbi korból származik. Az ezredes felajánlotta a szobrot a régészeti múzeumnak, s így az intézmény egy újabb műemlékkel gazdagodott.

Ami a szobor értékes voltát illeti, lapozzunk bele a *Nagyvárad* napilap korabeli számaiba, pontosabban az október 31-én megjelentbe, és lássuk, mit nyilatkozik dr. Karácsonyi János a lap munkatársának.

„A szobor valami nagyobb műbeccsel nem bír. Valószínűleg a török hódoltság után, 1692–1710 közötti időközben oltárszobornak készítették a jezsuiták, akik a várban katonai lelkészek voltak. A török uralom alatt ugyanis minden templomot elpusztított az ellenség, s amikor felszabadult a város, a várudvaron kápolnákat építettek, legkivált a katonaság számára. A műemlékeket Miskolczy István református lelkész apróra leírta, mikor 1609. június 27-ikén, zsinaton járt Váradon. Latin nyelven írt művének idevonatkozó része így hangzik:

»Nagyvárad várában jártamban láttam a várudvar jobb oldalán Szent László ércszobrát. Hasonlóképpen az ő szobra van a térség közepén is, lovon ülve, aranytól fénylő jobbjaiban bárd, felemelt karjával mintha ellenségre sújtana. A ló alatt, melynek idomai nem egészen élethűen vannak készítve, ércztáblán ez a felírás: 1390. május 20. Zsigmond és Mária

királyné szerencsés uralkodása idejében csináltatta ezt a művet Krisztusban tisztelendő János püspök.«

A lovasszobor oldalain még három ércszobor állott Miskolczy tanúsága szerint. Az emlékeket 1370-ben, Nagy Lajos uralkodása idején Demeter püspök készítette Kolozsváry Miklós fiaival, Márton és György mesterrel. A három szobor a három szent királyt, Istvánt, Imrét és Lászlót ábrázolta.”

Karácsonyi véleménye már csak azért is elfogadható, mert egy fülkébe falazva találták meg a szobrot. Kétségtelen tehát, hogy oltárdíszként készítették a török alóli felszabadulás után, miután már több ilyen szent szobrot is találtak.

A Bihar megyei és nagyváradi régészeti egyesület, ha becses műemlék lenne a szobor, azonnal intézkedett volna, hogy minél előbb folytassák az ásatásokat. Ám a megtalált szobor nyilvános bejelentését is egy későbbi időpontra halasztották. Az biztos, hogy a lelet nem vitte közelebb a kutatókat Szent László sírjának megtalálásához, mert az akkori vélemények szerint a királyt a Bethlenbástya felőli oldalon temették el, míg a most talált szobor a vár déli részében, az első udvaron került elő.

Lássuk, mit ír Bunyitay Vince tanulmányában Szent László sírjáról. „Egykorú feljegyzések s többszöri, kivált az 1883-iki ásatások kétségtelenné teszik, hogy a székesegyház a vár belső udvarának a közepén állt középkori szokás szerint hosszával napkeletről napnyugat felé. Úgy a krónikák képei s a templomok falfestményei, mint az 1883-ban feltakart épület nyomok szerint négytornyos bazilika volt, hasonlatos a máig fennlevő pécsi székesegyházhoz. De a XIV-ik században lényeges változáson ment keresztül. Ekkor ugyanis a fejedelmi Báthoriak egyik őse, András váradi püspök korának fényes, csúcsíves ízlésében újra építtette. Úgy azonban, hogy az új falak a régi székesegyházat egészen körülölelték, és így Szent László sírját régi helyén az új székesegyház is magába foglalta. Kétségtelen tehát, hogy a szent király egykori sírjának helye szintén a vár belső udvarára esik.”

Sajnos az 1895-ben talált szobor nem Szent László szobra volt, és a szent király sírjára sem bukkantak rá a régészek, legalábbis ez idáig.

Farkas László